

INDUSTRIA 1

NIEUWSBULLETIN

nr. 1 | april 2008

Industriamonument: Verkadefabriek

Zaandam, Foto Pim van Gelder

De oudste fabrieksgebouwen van de Verkadefabriek aan de Westzijde in Zaandam krijgen een nieuwe bestemming. De fabrieksgebouwen worden door projectontwikkelaar Cocon in samenwerking met de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschappen en Monumenten (RACM) verbouwd en heringericht voor diverse nieuwe bestemmingen.

Inhoud

41 Industriamonument

42 Agenda

43 Berichten

47 Literatuur

48 Colofon

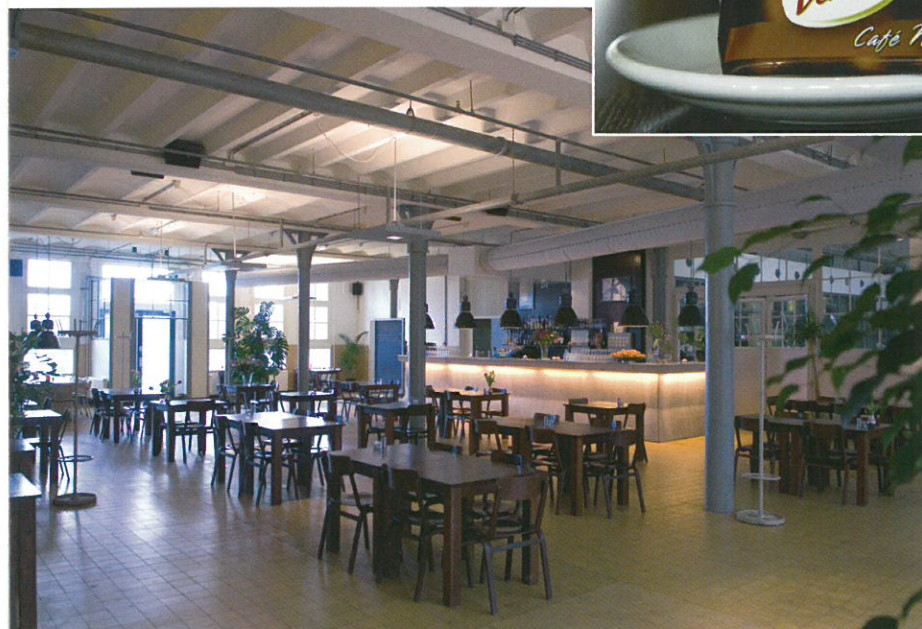
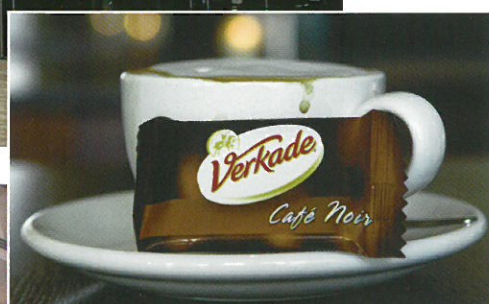
DE VERKADEFABRIEK werd in 1886 gesticht aan de westoever van de Zaan door Ericus Verkade, die er de 'Stoom-, brood- en Beschuifabriek de Ruyter' bouwde. Een deel van de oorspronkelijke fabriek in neorenaissancestijl bestaat nog, met in de voorgevel een grote hardstenen gevelsteen met het beeldmerk

van de fabriek: een ruiter te paard. Deze gevelsteen is in 1906 aangebracht ter gelegenheid van het twintigjarig bestaan van de fabriek. Opvallend in deze gevel is ook een groot tegeltableau met de naam 'Verkade'. De succesvolle onderneming groeit in de loop der jaren en nieuwe fabrieksgebouwen volgen elkaar in ►

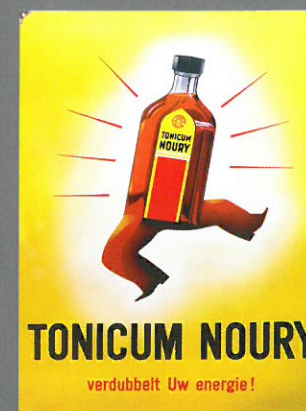
Zaandam,
Foto's Pim van Gelder

snel tempo op. In 1911 wordt een nieuwe beschuitfabriek gebouwd direct aan de rivier, met als beeldbepalend element de bakstenen watertoren met de opschriften 'beschuit' en 'Verkade'. In 1927 wordt aan de overzijde van de Westzijde een nieuwe beschuitfabriek gebouwd in Amsterdamse Schoolarchitectuur. In 1936 wordt een chocoladefabriek gebouwd in de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid. Dit complex bestaat uit een betonskelet met buitengevels opgetrokken in baksteen. In 1994 wordt het oudste fabriekscomplex aan de Zaan verlaten door Verkade, dat tegenwoordig eigendom is van United Biscuits.

Sindsdien wordt gewerkt aan plannen voor herbestemming voor de oude fabrieksgebouwen, waarbij het uitgangspunt is om de monumentale bouwdelen zoveel mogelijk intact te laten. In een deel van de fabriek aan de rivierzijde is in april 2007 een restaurant geopend, waarvan het interieur een 'industriële' uitstraling heeft vanwege de nog aanwezige gietijzeren kolommen. In andere delen van het complex komen een koffiehuis met chocolaterie, een uitzendbureau en een spelletjesfabrikant. In de moderne uitbreiding uit 1936 zal de openbare bibliotheek van Zaandam worden gehuisvest. ■

Agenda

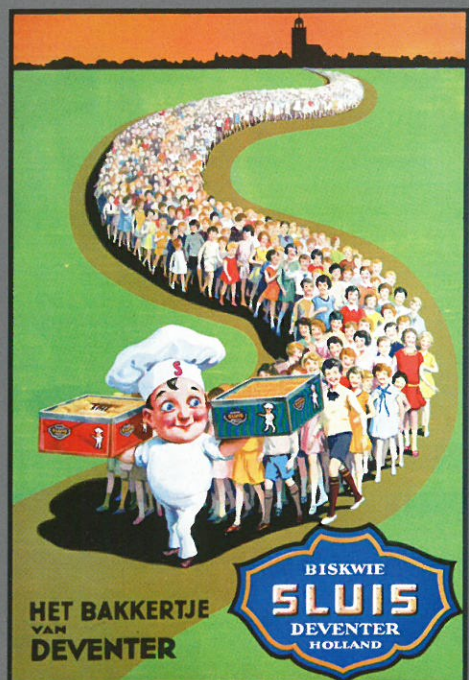

'Deventer maakt reclame, 1870-1970'

DEVENTER is vanouds bekend als industriestad, en heeft tal van bekende ondernemingen voortgebracht, waaronder de fietsenfabriek Burgers, beddenfabriek Auping, diverse drukkerijen, koekfabriek Bussink, chemische industrie Noury & Van der Lande, de Koninklijke Verenigde Tapijtfabriek, steenfabrieken en diverse sigarenfabrieken.

De industriële productie van Deventer is verrassend veelzijdig en voor al die producten is in de loop der jaren reclame gemaakt. In deze expositie wordt aan de hand van origineel reclamemateriaal een beeld geschetst van de samenleving in Deventer van 1870 tot 1970. Door de ontwikkeling van huishoudelijke tot massaproductie wordt reclame steeds belangrijker. De verrassende reclame-uitingen van Deventer bedrijven zijn verzameld door Rene Berends en aangevuld met objecten uit de collectie van het Historisch

Museum Deventer.

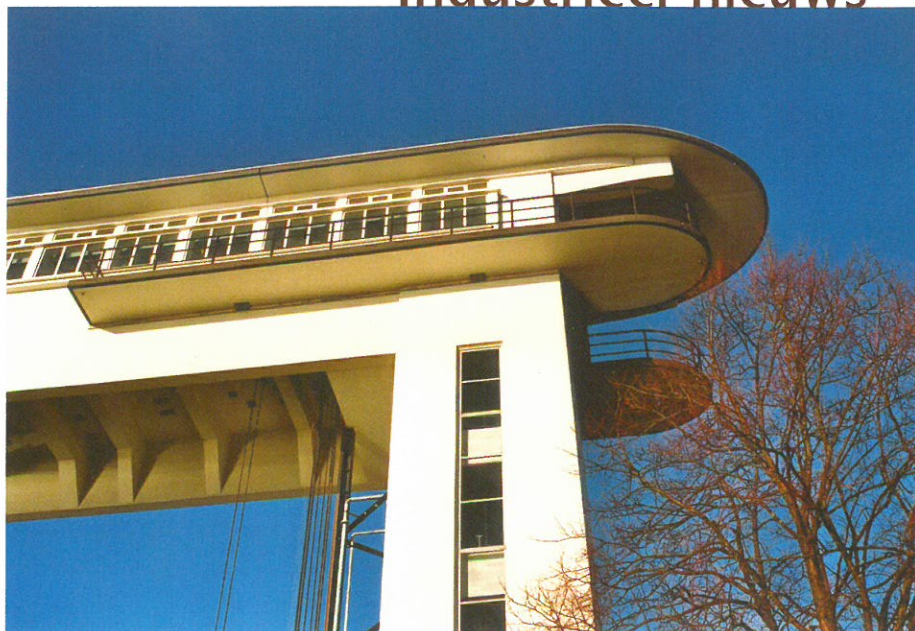
Het reclamemateriaal varieert van grote emaille reclameborden, affiches en uithangtekens tot kleine sigarenbandjes, advertenties en speldjes. Grafische vormgevers werkten voor bekende Deventer bedrijven zoals Auping, Bussink koekfabriek, Vleeswarenfabrikant Hunink, Noury Et Van der Lande, Stegeman en blikfabrikant Thomassen en Drijver.

Ook in vroeger tijden wisten de reclameontwerpers de consument te bereiken met sfeervolle beelden en rake slogans. In 1942 had het bedrijf Peja de succesvolle reclamecampagne 'ze vliegen de pan uit', met grappige tekeningen en belevenissen van Mina Bakgraag.

Bij de tentoonstelling verschijnt een gelijknamige publicatie over de geschiedenis van de Deventer reclame, geschreven door Rene Berends. Prijs: € 27,50
Historisch Museum
Deventer, tentoonstelling 16-2-2008
t/m 14-09-2008.

www.historischmuseumdeventer.nl

Industrieel nieuws

Beatrixsluis, Nieuwegein.

Foto Marcel Overbeek.

CIWW-project Waterstaatswerken

IN JANUARI IS onder verantwoordelijkheid van Rijkswaterstaat (RWS) een nationaal inventarisatieproject gestart naar cultuurhistorisch waardevolle waterstaatswerken. In december 2007 is voor dit project een samenwerkingscontract gesloten tussen Rijkswaterstaat, de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM), de Nederlandse Bruggen Stichting (NBS) en de Stichting Historische Sluizen en Stuwen Nederland. De inventarisatie van RWS-objecten van voor 1966 maakt deel uit van de Cultuurhistorische Inventarisatie en waardering van Waterstaatswerken in beheer van Rijkswaterstaat (CIWW). De inventarisatie moet duidelijk maken op welke objecten een cultuurhistorische zorgplicht rust (de reeds aangewezen monumenten) en op welke objecten RWS zelf een zorgplicht wil leggen (kunstwerken die bepalend zijn voor de ontwikkelingsgeschiedenis van RWS). In 2006 is een pilot uitgevoerd, waarin een hanteerbare waarderingsmethode is ontwikkeld. Op basis hiervan is het rapport 'Kunstwerken van Rijkswaterstaat' gemaakt. Dit rapport vormt de basis voor de nu uit te voeren inventarisatie. Deze zal worden uitgevoerd door het ingenieursbureau Tauw Et TAK-architecten. Dit bureau heeft een gedegen kennis van waterstaats-

werken en TAK-architecten is gespecialiseerd in bouwhistorische waardestellingen.

Begonnen wordt met de inventarisatie van circa 1.700 RWS-objecten, waaronder bruggen, sluizen, stuwen, duikers, viaducten en vuurtorens. Het gaat hierbij om objecten die gebouwd zijn vóór 1966. In eerste instantie betreft dit een proefinventarisatie in de gebieden Zeeuwse Delta, de wegendistricten Achterhoek/Twente en het poldergebied de Zuid-Hollandse Waarden. De andere districten komen later aan de beurt. De planning is om de inventarisatie eind 2009 af te ronden.

Het CIWW-project heeft de Beatrixsluizen in het Lekkanaal in Nieuwegein uitgekozen als beeldmerk. Dit sluisencomplex uit 1938 is een rijksmonument. Het sluisencomplex bestaat uit een dubbele tweelingsluis met hefdeuren, met een overdekte verbindingsbrug met open halfronde balkons, die de sluis een karakteristiek uiterlijk geeft. Het complex is in beton opgetrokken in de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid naar ontwerp van ingenieur J.P. Josephus Jitta, ingenieur van Rijkswaterstaat. De sluis werd op 23 maart 1938 geopend. Voor meer informatie over het CIWW-project: www.rwsnatuurenlanschap.nl

Industrieel nieuws

FRIESLAND

Leeuwarden: De voormalige tramremise van de Nederlandse Tramweg Maatschappij (NTM) aan de Tramstraat in Leeuwarden krijgt een nieuw leven in Stavoren. De tramremise werd in 1899 gebouwd aan de rand van de Leeuwarder binnenstad en is sinds de opheffing van de tramlijn in 1948 gebruikt als opslagruimte en werkplaats. De Leeuwarder remise is een van de laatste nog in oorspronkelijke staat verkerende tramremises van ons land. De loods is opgetrokken in rode baksteen, afgewisseld met horizontale banden in gele baksteen. De voorgevel van de loods wordt gedomineerd door de twee grote houten inrijdeuren.

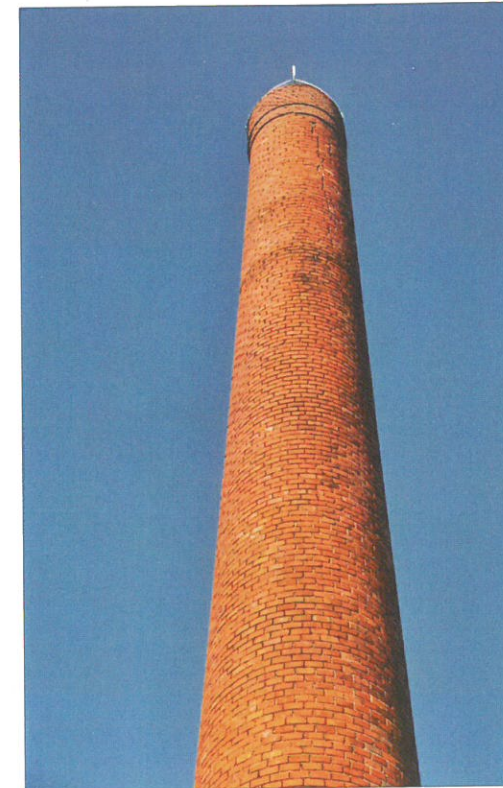
Bouwbedrijf Lont uit Leeuwarden is in november begonnen met een zorgvuldige demontage van dit bijzondere industriële monument. De tramremise zal weer worden herbouwd op het stationsempacement van Stavoren, en krijgt een functie als huisvesting van het museum 'Treinen op zee'. Dit museum wil de aandacht vestigen op het unieke spoorwegverleden van Stavoren. Ooit werden de treinwagons in de spoorweghaven overgeladen op een speciaal voor dit doel gebouwde stoomtreinpont, waarmee trein en passagiers over de Zuiderzee naar Enkhuizen werden vervoerd. In Stavoren en Enkhuizen herinneren de spoorweghavens nog steeds aan deze vroegere verkeersfunctie.

GRONINGEN

Groningen: Onder de benaming 'De Laatste Pijp' wordt gewerkt aan een nieuwe bestemming voor de schoorsteenpijp van de voormalige vleeswarenfabriek van de firma Gerzon aan het Boterdiep, de laatste fabrieksschoorsteen in de Groninger binnenstad. Ooit werd dit stadsdeel gedomineerd door een groot aantal fabrieksschoorstenen, symbool van de industriële bedrijvigheid.

De laatst overgebleven schoorsteen werd in 1916 gebouwd voor het ketelhuis van de Gerzonfabriek en is nu eigendom van Opmaat vormgevers en meubelmakers. Een belangrijk cultuurhistorisch monument dat als het aan de Stichting de Laatste Pijp ligt over niet al te lange tijd als landmark de relatie zal verbeelden tussen twee revoluties: de industriële revolutie uit de 19e eeuw en de huidige in de multimedia. De industriële revolutie in dit stadsdeel werd gestimuleerd door de vestiging van de gemeentelijke gasfabriek vanaf het midden van de 19e eeuw. Later, in 1904, werd ook de gemeentelijke elektriciteitsfabriek in dit stadsdeel gevestigd aan de Bloemsingel.

De fabrieksschoorsteen werd in 1916 gebouwd in opdracht van de firma Gerzon, door de bekende Haagse schoorsteenbouwer De Ridder, voor een bedrag van fl. 3.094. De economische crisis eind jaren twintig werd het bedrijf fataal en in 1930 werd het familiebedrijf ontbonden.

Schoorsteen Simplonfabriek
Foto Marcel Overbeek.

Na die tijd namen verschillende bedrijven hun intrek in het monumentale fabrieksgebouw. In 1946 nam de regenkledingfabriek van de firma Simplon haar intrek in het fabrieksgebouw, dat sindsdien bekend staat als 'Simplon'. Nu wordt het pand gebruikt als huisvesting van het jongerencentrum Simplon. In het ketelhuis (met schoorsteen) achter het fabrieksgebouw is vormgevers- en meubelmakerij Op maat gevestigd. Nog steeds rijst de fabrieksschoorsteen met zijn 40 meter lengte hoog boven het complex uit. De originele kop van de schoorsteenpijp is in de jaren vijftig vervangen door een moderne.

Het ligt in de bedoeling dat de fabrieksschoorsteen binnenkort door de gemeente wordt aangewezen als gemeentelijk monument. In het kader van een nieuwe functie zal de schoorsteen in de toekomst dienst doen als interactief kunstobject, waarbij de schoorsteen met behulp van moderne computertechnieken 's avonds zal worden belicht. Verschillende lichtpatronen zullen op het oppervlak van de schoorsteen worden geprojecteerd. Voor dit project is gekozen voor het lichtontwerp 'Power of Place' van de Groningse kunstenares Sjanet Bijker.

Nijverdalse Turbinehal textielfabriek Ten Cate
Foto Marcel Overbeek.

OVERIJSSSEL

Nijverdalse: In 1836 werd Nijverdalse als fabrieks- nederzetting gesticht aan de oever van het riviertje de Regge, op initiatief van de Engelse textielpionier Thomas Ainsworth. Anno 2008 wordt het straatbeeld in Nijverdalse nog steeds gedomineerd door enkele grootschalige fabriekscomplexen uit de bloeitijd van de textielnijverheid. Voor deze fabriekscomplexen, die nu nog in gebruik zijn, wordt voor de komende jaren onderzocht welke nieuwe bestemming er kan worden gevonden zodra de eigenaar, Koninklijke Ten Cate de gebouwen afstoot. In samenwerking met de gemeente Hellendoorn, de woningstichting Hellendoorn en de provincie Overijssel is vorig jaar een masterplan ontwikkeld waarin toekomstige herbestemmingsfuncties zijn onderzocht. De studie is verricht onder leiding van Hubert-Jan Henket, een toonaangevende architect op het gebied van herontwikkeling van industrieel erfgoed. Op dit moment zijn drie fabriekslocaties in bedrijf bij Koninklijke Ten Cate: de locatie aan het Hoge Dijkje, de fabriek 'Noord' aan de Campbellweg (Koninklijke Stoom Weverij) en de textielfabriek aan de P.C. Stamstraat, de voormalige Nederlandse Stoom Blekerij. Ten Cate heeft plannen om alle bedrijfsactiviteiten te concentreren op de locatie Noord, zodat de oude fabriekscomplexen aan de P.C. Stamstraat en het Hoge Dijkje vrijkomen. De

textielfabriek aan het Hoge Dijkje is van grote cultuurhistorische waarde, op deze plaats werd in 1836 de eerste stoomweverij opgericht door de Engelsman Thomas Ainsworth, de pionier van de Twentse textielnijverheid. De fabriek bestaat voor een groot deel uit een zeer uitgestrekt complex (4,5 ha) van bedrijfshallen met sheddaken, uit de jaren twintig van de vorige eeuw. Aan het Hoge Dijkje staat een markant industrieel monument: de voormalige turbinehal, in 1911 gebouwd als onderdeel van de elektrische centrale van de fabriek. Dit gebouw, bekend onder de naam 'de Smidse', is opgetrokken in een Duits georiënteerde Art-Nouveaustijl. Opvallend in de voorgevel is het grote tegeltableau met klok. Naast de turbinehal staat het oude kantoorgebouw uit 1912, en een oud pakhuis uit de 19e eeuw. Dit bijzondere industriële ensemble staat op de rijksmonumentenlijst. In het masterplan zijn voor dit fabriekscomplex de volgende mogelijke bestemmingen opgenomen: woningbouw, kantoren, basisscholen, een grand café, een sportcentrum en een centrum voor woon- en zorgactiviteiten. Er is uitgegaan van een gevarieerd plan, met als nieuw element een woontoren van tien tot twaalf woonlagen, op een plek waar vroeger de hoge fabrieksschoorsteen stond. Voor de woningen wordt gedacht aan een aantal patiowoningen,

die deels onder de bestaande sheddaken van de fabriek worden gebouwd. In het midden van het fabrieksterrein wordt een openbaar toegankelijk park met een waterpartij aangelegd. De haalbaarheidsstudie is afhankelijk van de voortgang van het masterplan Ten Cate. Het is nog moeilijk te voorspellen wanneer Ten Cate het fabriekscomplex aan het Hoge Dijkje zal verlaten. Daarom kunnen de herbestemmingsfuncties voor het complex nog gewijzigd worden.

Zwolle: In januari is de gemeente Zwolle begonnen met het herstel van de Schoenkuipenbrug, de laatste overgebleven draaibrug in de stad. De Schoenkuipenbrug werd in 1907 gebouwd naar een ontwerp van stadsarchitect L. Krook. De draaibrug heeft een zware ijzeren constructie, met als fundament een ronde bakstenen draaipijler. Aan de vormgeving van de brug is bij de bouw veel aandacht besteed, zoals het smeedijzeren hekwerk, de bakstenen landhoofden met granieten dekplaten en het houten brugwachtershuisje. Bij het herstel zal met name de ijzeren draagconstructie, vervaardigd door de voormalige Zwolse ijzergieterij Wispelwey, worden vernieuwd. Ook het houten wegdek zal geheel worden vervangen. Het blijft een wens dat de vier smeedijzeren sierlantaarns, die ooit de op de hoeken van de landhoofden stonden, worden gereconstrueerd. De brug zelf wordt al jaren niet meer opengedraaid voor de scheepvaart.

Industrieel nieuws

Zuivelfabriek Hoog-Keppel

GELDERLAND

Hoog-Keppel: In de bossen bij het in de Gelderse Achterhoek gelegen dorpje Hoog-Keppel werd in 1914 aan de Prinsenweg de zuivelfabriek 'Hoog-Keppel' gebouwd.

De fabriek werd gesticht door baron Van Pallandt, op verzoek van pachtboeren die op het landgoed van de baron bij Keppel woonden. De zuivelfabriek bestaat uit een bedrijfsgebouw en een vrijstaande directeurswoning, die in een Berlagiaanse stijl zijn opgetrokken.

Begin jaren zestig van de vorige eeuw werd de zuivelfabriek gesloten. De in die periode ontstane coöperatieve Aardappelverwerkende Industrie Keppel en Omstreken, beter bekend als Aviko, nam de erfpacht van de oude zuivelfabriek over. Sinds 1992 worden de fabrieksgebouwen niet meer door de Aviko gebruikt en zijn ze door leegstand achteruitgegaan.

Het fabrieksgebouw en de directeurswoning zijn op de rijksmonumentenlijst geplaatst. De eigenares van het complex, barones mevrouw Morzer Bruijns-van Pallandt is al geruime tijd in onderhandeling met de directie van Aviko over de toekomst van het fabriekscomplex. Er zijn plannen om het fabrieksgebouw en de directeurswoning op te knappen en een woonbestemming te geven, eventueel in combinatie met beperkte nieuwbouw op het terrein. Een probleem is dat de grond op het terrein vervuild is, en dat er een asbestsanering moet plaatsvinden.

Sinds begin 2007 zijn de fabrieksgebouwen in bezit genomen door krakers.

ZUID-HOLLAND

Delft: Het Techniekmuseum in Delft zal in april worden verplaatst van de huidige locatie aan de Ezeldsveldlaan naar een nieuwe locatie: het gebouw van de faculteit Mijnbouwkunde aan de Mijnbouwstraat. Dit gebouw is in 1912 gebouwd naar een ontwerp van rijksbouwmeester J.A.W. Vrijman. Het Techniekmuseum was de afgelopen jaren gevestigd in de voormalige proeffabriek, gebouwd in 1911, eveneens naar een ontwerp van Vrijman. In dit fraaie gebouw met een industriële uitstraling was vroeger het werktuigkundig laboratorium van de Duvelt gevestigd.

De TU Delft, eigenaar van het Techniekmuseum, wil met de nieuwe huisvesting een beleidswijziging doorvoeren. Speerpunt van dit nieuwe beleid is om van het oude museum een 'science center' te maken. In dit 'science center' komt een interactieve ruimte waar alle geïnteresseerden in techniek op een inspirerende manier worden geïnformeerd over de rol van techniek in de maatschappij. Het center, waar overigens de meeste historische machines uit het bestaande museum opnieuw worden geplaatst, krijgt een heel dynamische sfeer. Jonge en oudere bezoekers leren over techniek door zelf dingen te doen en te ervaren. Tentoonstellingen en workshops zullen met elkaar worden verweven. Eenzelfde museumfilosofie is vorig jaar toegepast in het nieuwe techniekmuseum van het Hengelo's Educatief Industrie Museum (HEIM).

In de nieuwe huisvesting zal het 'science center' worden gecombineerd met de reeds aanwezige mineralogisch-geologische collectie van de TU Delft. De ingang komt dichtbij de Botanische Tuin te liggen.

Voor meer informatie: museum@tudelft.nl

NOORD-BRABANT

Tilburg: De uit 1930 daterende textielabriek van de firma AaBe in Tilburg zal een nieuwe bestemming krijgen. Het grote complex bestaat uit een aantal in beton opgetrokken bedrijfs-hallen met een ketelhuis en een vrijstaande schoorsteen. Het zal worden omgebouwd tot een groot winkelpark, onder de naam 'Retail park'. Al jaren staat het fabriekscomplex van de bekende AeBe wollenstoffenfabriek leeg na de sluiting van het bedrijf in 2000.

Met het ondertekenen van een overeenkomst tussen de gemeente Tilburg en projectontwikkelaar BPF Bouwinvest lijkt een eind gekomen aan jaren van onzekerheid voor dit industriële monument. De fabriek werd gebouwd naar een ontwerp van de Belgische architect G. Forest. Het totale oppervlak van het fabrieksterrein bedraagt 30.000 m².

Naast de invulling van het complex met groot-schalige winkelfuncties in de woon- en vrijetijdsbranche zal op het terrein ook een aantal luxe appartementen worden gerealiseerd. Wethouder Janssen van de gemeente Tilburg is enthousiast over het nieuwe plan: 'voor Tilburg blijft de fabriek, een rijksmonument met grote cultuurhistorische waarde behouden'. Naar verwachting zal de ombouw van het fabriekscomplex starten in 2009.

LIMBURG

Maastricht: In december werd in Maastricht de nieuwe brochure 'Fabrieksschoorstenen' gepresenteerd. De brochure is als deel 10 verschenen in de reeks Cultuurhistorie van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschappen en Monumenten (RACM). De inhoud van deze brochure is grotendeels samengesteld door de Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF). De STIF beijvert zich al tien jaar voor het behoud, de registratie en het onderzoek naar cultuurhistorisch waardevolle fabrieksschoorstenen in Nederland. In de brochure wordt aandacht besteed aan de historie van de fabrieksschoorsteenbouw, de belangrijkste schoorsteenbouwers, de techniek en het materiaalgebruik. Ruim aandacht wordt besteed aan

de juiste restauratietechnieken voor schoorsteenherstel. Veel schoorstenen zijn, doordat ze al jaren buiten gebruik zijn, in de loop van de tijd in slechte conditie geraakt door vocht- en vorstschade. Scheurvorming en loszittend metselwerk zijn het gevolg. Tot slot wordt aandacht besteed aan mogelijke vormen van herbestemming van buiten gebruik geraakte fabrieksschoorstenen.

Het eerste exemplaar van de brochure werd overhandigd aan de wethouder van economische zaken op het stadhuis van Maastricht. Voorafgaand hieraan organiseerde de STIF een excursie langs historische fabrieksschoorstenen in de binnenstad. Tot de topstukken behoort de vierkant gemetselde schoorsteen van de voor-

De vierkant gemetselde fabrieksschoorsteen van de firma Bauduin

malige vermicellifabriek van de firma Bauduin. Deze schoorsteen is een van de oudste nog bestaande fabrieksschoorstenen van ons land. Een bijzonderheid van deze schoorsteen is de ingemetselde jaartalsteen ('1857'). De brochure "Fabrieksschoorstenen" is verkrijgbaar bij de RACM, Postbus 1600, 3800 BP Amersfoort. info@racm.nl

André Oerlemans: DE WATERTORENS VAN DORDRECHT EN DUBBELDAM Uitgeverij De Stroombaan, 2007. Deel 9 in de serie 'verhalen van Dordrecht'. 32 blz., ill. lit.opg. ISBN 978.90.76496.30.6. Prijs: € 2,95.

Auteur André Oerlemans beschrijft in deze publicatie in kort bestek de geschiedenis van de bouw van de watertoren van Dordrecht, en van de watertoren in Dubbeldam, gelegen ten zuiden van Dordrecht. Die van Dordrecht is de op een na oudste watertoren van Nederland. De monumentale vierkante toren werd in 1881 gebouwd naar ontwerp van stadsarchitect J.A. van der Kloes. De watertoren werd in 1882 in gebruik genomen. De Dordrechtse toren kan

met recht een 'chateau d'eau' genoemd worden, met zijn kasteelachtige uiterlijk, compleet met torentjes. In de toren werden ook machinistenwoningen gebouwd.

Begin 2002 ontwikkelde de gemeente plannen voor een herontwikkeling van het verouderde bedrijventerrein waar de watertoren staat, het Eneco-terrein. In 2005 werd een overeenkomst getekend met het bedrijf Hotel New York vastgoed uit Rotterdam. Dit bedrijf exploiteert het voormalige kantoorgebouw van de Holland-Amerika-lijn in Rotterdam. New York Vastgoed maakte een plan voor de vestiging van een hotel in de watertoren en de vestiging van een restaurant in het voormalige pompstationsgebouw uit 1941 nabij de

watertoren.

In 2006 begon de omvangrijke renovatie van de watertoren, die eind 2007 werd heropend als hotel onder de naam 'Villa Augustus'. Ook de directe omgeving van de watertoren werd heringericht, met een formeel ingerichte kruidentuin, welke een fraaie verbinding vormt tussen de watertoren en het restaurant in het pompstation. Ook werd rondom het complex een deel van de rivierarm het Wantij weer opengegraven, waarmee de situatie uit het einde van de 19e eeuw terugkeerde. De totale kosten van het project bedroegen 6 miljoen euro.

De watertoren van Dubbeldam, een achtkantige betonnen toren werd in 1915 gebouwd door de firma

Stulemeijer uit Breda. Nadat de toren in 1970 buiten bedrijf werd gesteld, diende het gebouw een tijd als zendmast voor de CAI. Na jaren huisvesting te hebben geboden aan kleinschalige ondernemingen, werd de watertoren in 2006 opnieuw verbouwd en ditmaal eveneens heringericht tot hotel, dat vorig jaar opende als 'Hotel de Watertoren'. Met het herstel en de nieuwe hotelfunctie hebben de beide watertorens een bijzondere vorm van herbestemming gekregen, waarbij vooral de Dordrechtse beschouwd mag worden als een zeer geslaagde vorm van herbestemming, waarbij het uiterlijk in nagenoeg oorspronkelijke staat behouden kon blijven.

Literatuur

Literatuur

Polak Fruit Worksfabriek

Vincent Erdin, Gerald Wilmink e.a.:
CORPUS CRUQUIUS. 160 JAAR
STOOMGEMAAL DE CRUQUIUS.
Zutphen, Uitgeversmaatschappij de
Walburgpers, 2007. 88 blz., ill., lit.opg.
ISBN 978.90.5730.525.2. Prijs: € 24,95.

Eind vorig jaar was het 160 jaar geleden dat het stoomgemaal De Cruquius werd gebouwd. Naar aanleiding hiervan verscheen een boek met cd-rom getiteld 'Corpus Cruquius. 160 jaar stoomgemaal De Cruquius'. Het boek werd gepresenteerd in het gemaal tijdens het symposium 'de eerste steen boven', dat op 19 november 2007 werd georganiseerd.

Het boek bevat een zestal populair-wetenschappelijke bijdragen van onderzoekers die vanuit hun eigen discipline een lezing hielden tijdens het symposium. Wetenschappelijk onderzoeker Vincent Erdin stelde uit een studie van diverse archieven in ons land de bijbehorende cd-rom 'Corpus Cruquius' samen. De cd-rom en het boek werpen nieuw licht op de vroegindustriële ontwikkeling van ons land.

De droogmaking van het Haarlemmermeer in het midden van de 19e eeuw was een enorme onderneming voor die tijd. Voor de drooglegging werden drie grote stoomgemalen gebouwd, die de namen kregen van beroemde waterbouwkundigen: Leeghwater, Lijnden

en Cruquius. Met hun neogotische elementen, zoals kantelen, spitsbogen, steunberen en rijk geornamenteerd traceerwerk, de fraaie gietijzeren constructies in de machinekamer, de enorme stoommachine (in Cruquius de grootste ter wereld!) en de balansarmen werden de drie gemalen ware kathedralen van de techniek. De gemalen pompten van 1849 tot 1852 het Haarlemmermeer droog. In 1895 kreeg het Cruquiusergemaal de functie van reservegemaal, en op 10 juni 1933 werd het gemaal definitief buiten bedrijf gesteld. Een reddingsactie van Nederlandse ingenieurs voorkwam dat het unieke gemaal met de machines werd gesloopt. In 1934 werd de Stichting De Cruquius opgericht die de zorg voor het oude gemaal overnam. Ook werd het gemaal op de monumentenlijst geplaatst, waarmee het gemaal het eerste industriële monument ter wereld werd. Sinds 1936 is het stoomgemaal een museum.

Drs. Vincent Erdin studeerde Nederlands aan de universiteit van Amsterdam en onderzoekt de sociale historie van het stoomgemaal De Cruquius. Momenteel werkt hij aan een proefschrift over stoombemaling in Nederland. Gerald Wilmink is directeur-conservator van het Museum De Cruquius.

Henk van der Lee: HET KWARTIER IS OM; VOORMALIGE BEDRIJFVIGHEID IN HET EEMKWARTIER VAN AMERSFOORT. Amersfoort, Stichting Industrieel Erfgoed in de stad Amersfoort (Siësta), 2007. 160 blz., ill., 24,5 x 27 cm. Prijs onbekend.

De stad Amersfoort kent een rijk industrieel verleden. Gelegen aan de rivier de Eem was Amersfoort van oudsher een handelsstad. Vooral landbouwproducten uit de omgeving, zoals graan, en later ook tabak werden in de stad opgeslagen en per schip verder vervoerd. Ook ontstonden er dankzij het redelijk zuivere rivierwater diverse bierbrouwerijen. In de 19e eeuw vestigde zich buiten de stadsmuren de eerste grootschalige industrie. Bedrijven als Eysink, Noacks, Bronswerk, Erdal en Remia lieten moderne fabrieksgebouwen neerzetten. Een groot deel van deze industrie vestigde zich langs de rivier de Eem, in de directe nabijheid van het spoor. Alhoewel sinds de jaren zestig de meeste oude fabrieksgebouwen zijn verdwenen, zijn er toch nog vele restanten en sporen van het

industriële verleden aanwezig. Deze publicatie laat door middel van tekst en beeld de veelzijdigheid zien van een belangrijke periode uit de Amersfoortse geschiedenis.

De publicatie beschrijft voor een breed publiek de geschiedenis van het Eemkwartier. Het boek geeft een uitputtend en volledig overzicht van de hier gelegen bedrijven en industriën. De tekst wordt rijk geïllustreerd met historische foto's, waarvan het merendeel nooit eerder werd gepubliceerd. Het boek sluit wat betreft formaat en vormgeving aan bij het eerder verschenen fotoboek 'Amersfoort en de industrie. Een zoektocht naar het industriële verleden van Amersfoort', van T. Jansen en M. Kruidenier (Amersfoort 2005). Dit boek geeft aan de hand van recente foto's een beeld van wat er nog aan industrieel erfgoed is te vinden in Amersfoort. 'Het kwartier is om' gaat daarentegen diep in op de geschiedenis van het oudste industriegebied van Amersfoort. Een prachtige uitgave, en een aanwinst voor de geschiedschrijving van de industrie en nijverheid in Amersfoort.

Colofon Industria in Heemschut

Industria is de nieuwsbrief van de Stichting Industrieel Erfgoed Nederland (FIEN). FIEN zet zich sinds 1984 in voor het behoud van industrieel erfgoed in Nederland. Bij FIEN zijn 65 lokale en regionale stichtingen en verenigingen aangesloten.

Website
www.industrieel-erfgoed.nl

Redactieadres Industria
Redactie Industria
p/a Marcel Overbeek
Noteboomstraat 61
8021 WR Zwolle

Mailadres
industria@industrieel-erfgoed.nl